

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.21>

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ РЕЗОНАНСНИХ СТАТЕВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Пчеліна О.В.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0224-1767>,
e-mail: pchelinaov@icloud.com*

Пчелін В.Б.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування
Харківського національного університету внутрішніх справ,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9540-9084>,
e-mail: pchelin@me.com*

Пчеліна О.В., Пчелін В.Б. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень.

У статті наголошено, що обставини, що підлягають з'ясуванню, є обов'язковим структурним елементом методики розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень, бо їх встановлення, своєю чергою, є передумовою досягнення мети кримінального процесуального пізнання та вирішення завдань кримінального провадження. Наведено перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час здійснення досудового розслідування таких різновидів резонансних сексуальних кримінальних правопорушень, як: зґвалтування та сексуальне насильство, вчинене групою осіб та/чи батьками, особами, які їх замінюють, та/чи щодо неповнолітніх, малолітніх; домагання дитини для сексуальних цілей; проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи. З'ясовано, що в криміналістичній науці сформувалися різні підходи до систематизації обставин, що підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування. Вони в основному визначаються специфікою механізму вчинення конкретного різновиду кримінального правопорушення, що безперечно впливає на формування слідової й іншої доказової інформації. Здійснено аналіз наукові підходи до визначення кола обставин, що підлягають з'ясуванню (встановленню) під час розслідування статевих кримінальних правопорушень. Запропоновано систематизувати обставин, що підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень з урахуванням змішаного (кримінального процесуального та криміналістичного) критерію. Виокремлено й охарактеризовано наступні групи обставин, що підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень: обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення; обставини, що характеризують особу правопорушника; обставини, що характеризують особу потерпілого; інші обставини.

Ключові слова: обставини, що підлягають з'ясуванню, досудове розслідуванням, кримінальне провадження, статеві кримінальні правопорушення, резонансні кримінальні правопорушення, зґвалтування, сексуальне насильство, домагання дитини для сексуальних цілей, проведення видовищного заходу сексуального характеру.

Pchelina O.V., Pchelin V.B. Circumstances to be ascertained during the investigation of high profile sexual criminal offenses.

In the article has been emphasized that the circumstances to be ascertained are a mandatory structural element of the methodology of investigating high-profile sexual criminal offenses, because their

establishment, in turn, is a prerequisite for achieving the goal of criminal procedural knowledge and solving the tasks of criminal proceedings. It has been given the list of circumstances to be ascertained during the pre-trial investigation of such types of high-profile sexual criminal offenses as: rape and sexual violence committed by a group of persons and/or parents, persons who replace them, and/or against minors; molestation of a child for sexual purposes; conducting a spectacular event of a sexual nature with the participation of a minor. It has been found that different approaches to the systematization of the circumstances to be ascertained during the pre-trial investigation have been formed in forensic science. They are mainly determined by the specifics of the mechanism of committing a specific type of criminal offense, which undoubtedly affects the formation of investigative and other evidentiary information. An analysis of scientific approaches to determining the range of circumstances to be ascertained (established) during the investigation of sexual criminal offenses has been carried out. It has been proposed to systematize the circumstances to be ascertained during the pre-trial investigation of high-profile sexual criminal offenses taking into account the mixed (criminal procedural and forensic) criterion. The following groups of circumstances to be ascertained during the pre-trial investigation of high-profile sexual criminal offenses have been singled out and characterized: circumstances characterizing the event of a criminal offence; circumstances characterizing the person of the offender; circumstances characterizing the person of the victim; other circumstances.

Key words: circumstances to be ascertained, pretrial investigation, criminal proceedings, sexual criminal offenses, high-profile criminal offenses, rape, sexual violence, molestation of a child for sexual purposes, conducting a spectacular event of a sexual nature.

Постановка проблеми. Кримінальна протиправна діяльність не припиняється за жодних умов, а навпаки – трансформується та збільшує свою питому вагу за негативних для соціально-економічного та політичного життя держави чинників. Тому правоохоронні органи, в тому числі органи досудового розслідування, постійно повинні моніторити кількісний і якісний склад кримінальної протиправності, вивчати нові способи вчинення та приховування кримінальних правопорушень, особливо резонансних, і пристосовувати, нерідко видозмінюючи, свої прийоми, методи та засоби виявлення, розкриття та досудового розслідування таких протиправних діянь.

У зв'язку з чим не втрачає своєї актуальності питання про формування та вдосконалення методик розслідування окремих різновидів резонансних кримінальних правопорушень, зокрема в частині визначення та/чи уточнення змісту обставин, що підлягають з'ясуванню під час здійснення їх досудового розслідування. Зокрема, мова йде про кримінальні правопорушення, які: викликають підвищений інтерес у суспільства; вчиняються групами осіб, у тому числі з ознаками організованості; скоюються по відношенню до вразливих верств населення (дітей, людей з вадами здоров'я, людей похилого віку і т. п.). Приміром, останнім часом як з боку громадськості, так і правоохоронних і судових органів виникає занепокоєння з приводу зростання випадків учинення дій сексуального характеру по відношенню до дітей та/чи за участю неповнолітніх, у тому числі групових. Як демонструє статистика Офісу Генерального прокурора, у 2020 році групою осіб було вчинено 12 кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, 21 – неповнолітніми або за їх участю; в 2021 році відповідно 38 і 20; в 2022 році – 11 і 15; у січні–листопаді 2023 року – 19 і 23 [1]. Наведені дані підкреслюють нагальність детального дослідження проблематики методики розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень взагалі й окремих її структурних елементів зокрема.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Особливості виявлення та досудового розслідування статевих кримінальних правопорушень викликають постійний інтерес у науковців, на що вказує різноманітний науковий доробок таких учених, як: Є.Ю. Буджиганчук, Л.В. Дмитрієвої, І.Л. Калімбет, В.О. Малярвої, К.Ю. Назаренко, Г.Ю. Нікітіної-Дудікової, В. Нуджейдат, Д.Г. Паляничко, В.В. Тіщенко й інших. Однак, незважаючи на велику кількість цінних з точки зору теорії та практики розробок у царині здійснення досудового розслідування статевих кримінальних протиправних діянь, досить багато питань залишається малодослідженими. Зокрема, обставини, що підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування статевих злочинів і кримінальних проступків, висвітлюються дотично в рамках дослідження більш широкої проблематики – формування та вдосконалення окремих криміналістичних методик.

Метою статті є систематизація обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Обставини, що підлягають з'ясуванню, є обов'язковим структурним елементом методики розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень, бо їх встановлення, своєю чергою, є передумовою досягнення мети кримінального процесуального пізнання та вирішення завдань кримінального провадження. Крім того, знання обставин, що підлягають з'ясуванню, «дає змогу виділити з усіх подій і діянь ті, які наділені ознаками кримінально-правового, юридично значущого характеру (суспільна небезпека, протиправність, винність) і дати їм правильну кримінально-правову оцінку» [2, с. 142].

При цьому обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень визначаються шляхом конкретизації предмета доказування з урахуванням кримінально-правової та криміналістичної характеристики цих правопорушень [3, с. 271]. У зв'язку з тим, що предметом представленого дослідження є статеві кримінальні правопорушення, які відзначаються резонансністю, перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час здійснення їх досудового розслідування, наводиться окремо для таких правопорушень як зґвалтування та сексуальне насильство, вчинене групою осіб та/чи батьками, особами, які їх замінюють, та/чи щодо неповнолітніх, малолітніх; домагання дитини для сексуальних цілей; проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи.

У криміналістичній науці сформувалися різні підходи до систематизації обставин, що підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування. Вони в основному визначаються специфікою механізму вчинення конкретного різновиду кримінального правопорушення, що безперечно впливає на формування слідової й іншої доказової інформації. На наш погляд, найбільш доречно здійснювати групування таких обставин з урахуванням змішаного (кримінального процесуального та криміналістичного) критерію. Тому під час здійснення досудового розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень підлягають з'ясуванню наступні групи обставин.

1. Обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення, представлені відомостями про час, місце, тривалість, періодичність вчинення протиправного діяння; способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування, в тому числі протидії розслідуванню; наслідки протиправного діяння; засоби та знаряддя, що використовувалися для досягнення кримінального протиправного задуму; обстановку й інші умови вчинення правопорушення.

У кримінальних провадженнях про *зґвалтування та сексуальне насильство* під час досудового розслідування варто з'ясовувати, коли, де й які дії сексуального характеру вчинялися; чи були дії сексуального характеру пов'язані з проникненням в тіло потерпілої особи; чи використовувалося насильство по відношенню до жертви та в чому воно виражалось; чи вчинялися дії сексуального характеру за наявності чи відсутності добровільної згоди потерпілої особи; які знаряддя використовувалися для вчинення дій сексуального характеру; чи вчинялися такі дії по відношенню до жертви неодноразово; чи вказана кримінальна протиправна діяльність була багатоепізодною; чи протиправні діяння мають груповий характер; до яких наслідків призвели дії злочинця; тощо.

Під час досудового розслідування *домагання дитини для сексуальних цілей* поряд із часом і місцем учинення кримінального правопорушення потрібно з'ясовувати способи налагодження довірливих стосунків з дитиною, зокрема, чи використовувалися інформаційно-телекомунікаційні системи або технології. Крім того, потрібно встановити, що з боку особи злочинця вживалися дії, спрямовані на те, щоб зустріч із дитиною відбулася. Прикладом таких дій може бути придбання квитків на транспорт, пересилання грошей дитині задля того, щоб вона прибула у домовлене місце, резервування кімнати в готелі (якщо мова йде про фізичну зустріч), створення персональної віртуальної кімнати на базі платформ Skype, ZOOM тощо зі спрямуванням відповідного посилення на електронну пошту/месенджери дитини, аудіо-, відео- дзвінки у соціальних мережах, направлення аудіо-, фото-, відеоповідомлень (у випадку проведення зустрічі із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій), тощо [4, с. 78]. Також слід з'ясувати наслідки такого домагання – по відношенню до дитини були вчинені дії сексуального характеру або розпусні дії або її втягнуто у виготовлення дитячої порнографії.

Під час досудового розслідування *проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи* особлива увага приділяється способам підготовки, учинення та приховування, а саме: проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи; відвідування та перегляд такого заходу; використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій; втягнення неповнолітнього до участі у видовищному заході сексуального характеру; примушування до участі в названому заході, використовуючи шантаж,

обман, насильство чи погрозу його застосування, уразливий стан потерпілої особи. При цьому важливо встановити, що захід є видовищним (публічним) і сексуального характеру.

2. Обставини, що характеризують особу правопорушника, представлені як загальними (соціально-демографічними) даними, так і відомостями, що вказують на її причетність і роль у вчиненні кримінального правопорушення, винуватість і морально-психологічні риси. Особливу увагу слід приділити наявності ознак, які вказують на те, що особа є суб'єктом кримінального правопорушення (загальним чи спеціальним). Крім того, варто встановити, чи вчинилося кримінальне правопорушення в співучасті, вид і форму співучасті, ознаки організованості кримінальної протиправної діяльності, наявність розподілу функцій між учасниками угруповання та тривалість їх протиправної діяльності. Також важливо встановити соціальний статус особи правопорушника, наявність і характер її взаємовідносин із потерпілою особою, наявність кримінального досвіду та корупційних зв'язків, відомостей, що характеризують правопорушника за місцем проживання, роботи та/чи навчання, дані про стан здоров'я особи на момент учинення кримінального правопорушення та під час досудового розслідування, тощо.

У кримінальних провадженнях про *звальтування, сексуальне насильство та домагання дитини для сексуальних цілей*, крім установлення вищезгаданих обставин, особливу увагу потрібно приділяти наявності умислу на вчинення дій сексуального характеру. При цьому залежно від конкретного складу кримінального правопорушення таке бажання може бути спрямоване на задоволення сексуальної пристрасті шляхом учинення дій сексуального характеру, пов'язаних та/чи не пов'язаних із проникненням в тіло жертви. У питанні вини, мотиву й мети підозрюваного на вчинення кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості взагалі та щодо дітей зокрема необхідно з'ясувати такі обставини: яке було психічне ставлення особи до вчиненого нею кримінального правопорушення; коли і у зв'язку із чим у неї виник намір на вчинення кримінального правопорушення; чи був відомий правопорушнику вік потерпілої дитини; які мотиви вчинення кримінального правопорушення; якщо настали особливо тяжкі наслідки, то яка була форма провини підозрюваного (обвинуваченого) щодо їх настання; ступінь здійснення задуманого (замах, повне досягнення запланованого результату, одержання побічного результату) [5, с. 291].

У випадку розслідування домагання дитини для сексуальних цілей слід встановлювати мету такого кримінально караного діяння, яка має подвійний характер: складається з найближчої та кінцевої. Якщо перша – це домогтися зустрічі з дитиною, то друга – вчинення щодо неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій за ч. 1 ст. 156-1 КК чи втягнення неповнолітньої особи у виготовлення дитячої порнографії за ч. 2 ст. 156-1 КК. Тому слід з'ясувати, в чому саме полягала мета особи правопорушника: «домогтися зустрічі незалежно від того, чи буде ця зустріч відбуватись у фізичному світі, чи за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій; задоволення власної сексуальної пристрасті та/або досягнення сексуального збудження незалежно від проникнення в тіло дитини (прикладом такої мети може бути, зокрема, бажання звальтувати, здійснити сексуальне насильство щодо потерпілої особи тощо); вчинення розпусних дій у формі фізичного та/чи інтелектуального розбещення; схиляння неповнолітнього до виготовлення дитячої порнографії (зображення у будь-який спосіб дитини (чи особи, яка виглядає як дитина) у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі; зображення у будь-який спосіб дитини (чи особи, яка виглядає як дитина) задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці; будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях)» [4, с. 79]. Щодо кінцевої мети, то варто підкреслити, що саме ця мета є основною криміноутворюючою ознакою домагання дитини для сексуальних цілей і її відсутність свідчить, що пропозиція зустрічі і вчинення відповідних дій, спрямованих на те, щоб така зустріч відбулася, відповідно до КК за змістом не набувають суспільно небезпечного характеру [4, с. 79].

Окремо варто зазначити, що під час розслідування звальтування, сексуального насильства та домагання дитини для сексуальних цілей, учинених по відношенню до малолітнього/неповнолітнього, обов'язково потрібно з'ясувати, чи усвідомлювала особа правопорушника вік потерпілої особи. Крім того, здійснюючи досудове розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень, важливо з'ясувати інформацію про наявність в особи злочинця порушення статевого потягу та якого саме.

Під час досудового розслідування *проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи* з'ясуванню підлягають наступні обставини про особу правопоруш-

ника: соціально-демографічні відомості; наявність кримінального досвіду, зокрема у вчиненні аналогічних чи суміжних кримінальних правопорушень; наявність співучасників і роль кожного з них у вчиненні кримінального правопорушення; усвідомлення віку потерпілої особи; психологічне ставлення до проведення, відвідування та/чи втягнення особи до участі у видовищному заході сексуального характеру, тобто «публічному показі у будь-якій формі продукції сексуального характеру або сценічних діях, метою яких є втілення сексуальних дій» [6]; мотивація; стан фізичного та психічного здоров'я.

3. Обставини, що характеризують особу потерпілого, представлені відомостями про біографічні дані особи, її соціальний статус, професійну діяльність, стан здоров'я та рівень розвитку, наявність конфліктів з певними особами й їх суть, політичну та/чи громадянську позицію, матеріальне становище, тощо. При цьому перелік і зміст указаних відомостей деталізується залежно від конкретного виду вчиненого кримінального правопорушення.

Під час досудового розслідування *резонансних кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності щодо дітей* підлягають з'ясуванню наступні відомості про особу потерпілого: стать; вік; місце мешкання; характеристика й поведінка; чи досягла потерпіла статевої зрілості; чи жила вона статевим життям; якою була поведінка потерпілої особи до вчинення кримінального правопорушення; чи могла вона розуміти характер і значення вчинених з нею дій; якщо ні, то через які причини (фізична хвороба, психічний розлад, алкогольне чи інше сп'яніння); за яких обставин потерпіла особа виявилася на місці вчинення кримінального правопорушення і з ким; чи відомий потерпілій особі правопорушник, звідки; якщо так, то в яких відносинах вони перебували до вчинення кримінального правопорушення; чи не вступали вони раніше в статеві контакти; чи могла потерпіла особа чинити опір та чи чинила; якщо ні – то з якої причини [5, с. 302-303].

4. Інші обставини. Мова йде про обставини, «які: впливають на прийняття процесуальних рішень і вибір засобів доказування; пом'якшують та/чи обтяжують покарання; виключають кримінальну відповідальність; визначають вид і розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди; т. п.» [7, с. 381]. Особлива увага повинна приділятися встановленню моральної шкоди внаслідок учинення резонансних статевих кримінальних правопорушень. Зокрема, під час досудового розслідування слід установити, які фізичні чи моральні страждання завданні потерпілій особі, до яких наслідків указані страждання призвели. Крім того, пережиті потерпілим страждання можуть призвести до психічних розладів як реакцію на тяжкий стрес та розлади адаптації.

Висновки. Отже, систематизація обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень, по-перше, здійснюється з урахуванням особливостей механізму вчинення виокремленої категорії протиправних діянь і нормативно закріпленого предмету доказування, по-друге, дозволяє слідчому (дознавачу, детективу) впорядкувати свою діяльність зі збирання доказової інформації та здійснення кримінального процесуального доказування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статистика. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.
2. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Одеська національна юридична академія; Фенікс, 2007. 260 с.
3. Чердинцев Ю.Г. До питання сучасної структури окремої криміналістичної методики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 269–273. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/49.pdf>. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018>. 2022.03.48.
4. Куковинець Д.О. Захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства в Інтернеті в умовах пандемії COVID-19: до питання домагання дитини для сексуальних цілей. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. Вип. 42. С. 74–83. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-42-74.
5. Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2022. 713 с.
6. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

7. Пчеліна О., Невядовський В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час здійснення досудового розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 376–381. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.68>.